

LEVEND ERFGOED

van onschatbare waarde

Voorwoord

De Stichting Zeldzame Huisdierrassen bestaat 50 jaar. Dat is reden voor een feestje. De SZH werd opgericht door gedreven mensen met een prachtig doel: bedreigd genetisch erfgoed bewaren voor de toekomst. Dit soort mensen is er nog steeds: dierhouders, begunstigers en andere schatbewaarders zijn de drijvende kracht achter het behoud van bedreigde huisdierrassen. Dit varieert van houders van gezelschapsdieren tot commerciële veehouderijbedrijven. Wat hen bindt is de grote intrinsieke motivatie om een ras in stand te houden.

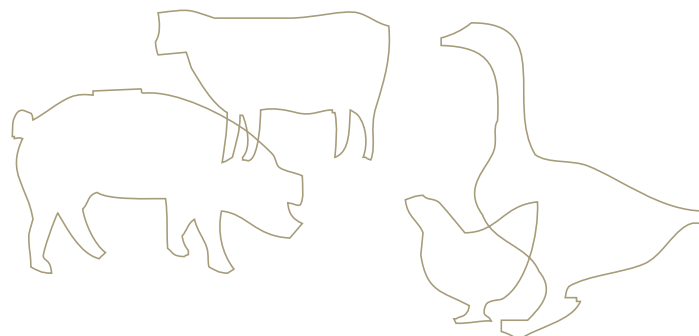
De waarde van deze dieren wordt steeds meer erkend, door dierhouders en maatschappij. De SZH draagt deze waarden al jaren actief uit naast kennis over het houden van (kleine) dieren, zoals u kunt lezen. En dit blijft nodig, maar is niet mogelijk zonder al die enthousiastelingen die in dit boek 'Levend erfgoed, van onschatbare waarde' uitgebreid aan het woord komen.

We willen dit de komende 50 jaar blijven doen, samen met u. En natuurlijk met al die prachtige dieren.

Geniet van de voorliggende bloemlezing 'Levend erfgoed, van onschatbare waarde'.

Gerrit Tacken, voorzitter Stichting Zeldzame Huisdierrassen

Inhoudsopgave

Veluws heideschaap

1. Wat is een Nederlands zeldzaam ras?	6
2. Rassen in de regio's	10
Veehouderij en veeslagen	12
3. Van nutsdier naar gezelschapsdier	30
De industriële revolutie en gerichte fokkerij	32
4. Behoud van biodiversiteit	54
Ingrijpende veranderingen in de landbouw	56
Oprichting van Stichting Zeldzame Huisdierrassen	59
5. Natuurbeheer, natuurlijk door oorspronkelijke bewoners	76
Schaalvergroting leidt tot monocultuur in de landbouw	78
Activiteiten van de SZH na de eerste jaren	82
6. Kwaliteit van oude rassen hervonden	100
Betere bescherming voor zeldzame rassen	102
Crisissen nopen tot actie	105
7. Een blik op de toekomst	126
Vooruitkijken	128
Ontmoet dieren en houders op de erkende centra	130
Help mee zeldzame rassen te behouden	138
Trefwoorden	140

Reportages

Applaus van de acrobaat boven het slot	20
Twentse landganzen in een mini-genenbank	22
Hollandse Herder op de grens	42
Konijn als bruggenbouwer tussen mensen	44
Een verzekeringspolis in vloeibare stikstof	66
Chaams hoen zoekt 'alleskunner'	68
Fascinatie voor het rund	88
Heideschaap als duurzame arbeidskracht	94
Trekpaard van de toekomst	114
Zoveel klanten, zoveel blaarkoppen	116
Zwarte bij brengt weerstand in populatie	118
Minder melk, meer vlees, meer toekomst	132
Bonte verzameling rassen met een boodschap	134
Brandrood rund spil in recreatiebedrijf	136

Kernwaarden

Levend erfgoed	18
Relatie mens-dier	40
Belang van agrobiodiversiteit	64
Ecologie en natuurbeheer	92
Herwaardering	112

Kunst

Cornelis Saftleven	17
Cornelis van Gink	39
Maartje Roos	63
Marleen Felius	91
Claudy Jongstra	111

Rassen

Eenden en ganzen	24
Duiven	26
Honden	46
Konijnen	50
Hoenders	70
Varkens	75
Schappen en geiten	96
Paarden	120
Runderen	122
Bij	125

2. Rassen in de regio's

Van oudsher waren er geen veerassen, maar veeslagen. Kennis over de fokkerij was beperkt en er ontstonden veeslagen die goed aangepast waren aan de omstandigheden en wensen van een bepaalde regio. De dieren hadden een belangrijke sociale en economische functie. Fotografie was er nog niet, maar kunstenaars hebben talloze dieren vastgelegd. Zij zetten vaak juist verschillende veeslagen bij elkaar om een mooie compositie te creëren. Deze schilderijen bewaren we nu met grote zorg, maar krijgen de onderwerpen op het canvas dezelfde behandeling?

Jan van Gool (Den Haag, 1685 - 1763). De Nederlandse kunstschilder schilderde voornamelijk landschappen met vee.

Het melkuur. Op het erf voor een boerderij spuit een melkmeid speels melk in het gezicht van de man die naast haar zit. Om de figuren meer vee (koe, schaap, geit) en twee spelende honden. Landschap met links in de verte een meer en bergen. Olieverf op paneel, 42 x 63 cm, 1710-1763 (Rijksmuseum Amsterdam)

Geschiedenis

Veehouderij en veeslagen

Van oudsher worden landbouwhuisdieren gehouden om de mens tot nut te zijn. Voor werkkraft, melk, vlees, wol en mest. Of soms voor plezier, zoals sierduiven en kleurrijke hoenderrassen. Deze dieren zijn dus uitdrukkelijk geen deel van de natuur, maar van de cultuur. Tot ca. 1850 was er nog geen sprake van duidelijk omschreven rassen.

De hond was het eerste gedomesticeerde dier, nog vóór de ontwikkeling van de landbouw, zeker 30.000 jaar geleden. De geit en het rund volgden 10.000 jaar geleden en ook het varken werd al heel vroeg door mensen gehouden. Voor gebruik in de landbouw vond de domesticatie van het paard vermoedelijk zo'n 5.000 tot 6.000 jaar geleden plaats. Later volgde pluimvee. Eurazië is de bakermat van de meeste domesticatie. Door de eeuwen heen verspreiden gedomesticeerde dieren zich over Europa, Azië, Afrika en uiteindelijk Amerika en Oceanië.

In Nederland begon de mens vanaf circa 5.300 voor Christus met veehouderij en kleinschalige akkerbouw. Deze vroege boeren vestigden zich vooral langs rivieren en vruchtbare gronden, waar ze gewassen als graan verbouwden en runderen, schapen en geiten hielden. Ook waren er al streken waar pluimvee voorkwam. De landbouw was toen gericht op het voorzien in het levensonderhoud van zichzelf en de

directe omgeving. Er was een sterke mate van circulaire landbouw. De mest was kostbaar en werd gebruikt om de grond vruchtbaarder te maken. De nederzettingen waren klein en de behoefte aan voedsel kon ruimschoots worden opgebracht in de directe omgeving.

Tekening van een rund in de grotten van Lascaux in Frankrijk van zo'n 18.000 jaar geleden.

Belangrijke rol voor dieren

In de Romeinse tijd, van ongeveer 50 voor Chr. tot 400 na Chr., werden nieuwe landbouwtechnieken, huisdieren en gewassen geïntroduceerd.

De ploeg werd gemaakt en men begon het gebruik van mest om de grond te verrijken uit te breiden. De boeren profiteerden van de handel met Romeinse nederzettingen, maar de landbouw bleef grotendeels een kleinschalige, zelfvoorzienende activiteit.

Gedurende de Middeleeuwen groeide het aantal landbouwdorpen. Er ontstonden gemeenschappelijke systemen, zoals de ontwikkeling van woeste gronden. Deze gronden werden vaak als gemeenschappelijk eigendom gezien in de vorm van zogenaamde meenten en marken. Boeren werkten samen op de akkers en dieren werden gezamenlijk geweid. 's Avonds werden de dieren in potstallen gehouden en deze mest werd in het voorjaar gebruikt voor de gemeenschappelijke gronden. Zo ontstonden ook uitgestrekte heidevelden. Er werden dijken en sloten aangelegd om het land te beschermen tegen overstromingen. Maar later ook om water beschikbaar te hebben in droge tijden. Er ontstond in heel Europa een rijke variatie aan veeslagen, zoals ze werden genoemd, omdat van vast omschreven rassen nog geen sprake was. De veeslagen – vaak een bonte verzameling qua kleuren – ontwikkelden zich op basis van lokale behoeften, tradities en klimatologische omstandigheden.

In de uitgebreide veengebieden die Nederland had, was akkerbouw niet goed mogelijk, maar veeteelt wel. In die gebieden overheerste de veeteelt en Nederland exporteerde al vanaf de

Reportage

Twentse landganzen in een mini- genenbank

Met een bonte verzameling ganzen en ander pluimvee op zijn Twentse erf, houdt Edgar de Poel niet alleen oude rassen en de bijbehorende verhalen in stand. Het gaat hem vooral om de oude eigenschappen van zijn dieren. En of dat nou in een zogenaamd 'puur' ras moet zijn of in een of andere kruising? 'In de toekomst draait het misschien niet zo zeer om de oude meesters, maar om het palet waarmee zij schilderden.'

Kernwaarde: belang van agrobiodiversiteit

Oude genen achter de hand

In de natuur heerst een enorme diversiteit. Dit was ook te zien in de veehouderij. Door specialisatie na de oorlog is de productie verhoogd, maar de genetische basis is door de fokkerij versmald. De oorspronkelijke genen waarop de huidige productierassen zijn ontwikkeld zijn vaak nog aanwezig in de zeldzame huisdieren. Die moeten we koesteren. Je weet maar nooit of je deze genen nog nodig hebt.

Biodiversiteit zou je kunnen omschrijven als de verzameling van alle variaties van levensvormen op onze planeet. Het omvat ook de genetische variatie binnen de soorten en de ecosystemen waarin ze leven. De agrobiodiversiteit is daar een relatief klein deel van. Het omvat de variatie in landbouwgewassen en gedomesticeerde dieren. Al die verscheidenheid aan voor de mens productieve vormen komt voort uit wilde varianten. Door mutaties en selectie zijn rassen ontstaan die specifiek geschikt zijn voor de lokale klimatologische omstandigheden

en grondsoort. De globalisering en specialisering van productierichting zijn de oorzaak dat veel van de lokale rassen niet meer economisch interessant zijn en geheel of bijna geheel verdwenen zijn.

Minder biodivers door specialisatie

Door bijvoorbeeld de superspecialisatie van rundvee in de melkproductierichting, ingezet in de zestiger jaren van de vorige eeuw, zijn de oorspronkelijke dubbeldoelrassen, zoals Fries-Hollands, Groninger

De Noord-Hollandse blauwe is van oorsprong een 'dubbeldoelkip', gewaardeerd om haar eieren en vlees.

Het Drentse hoen ligt dicht bij meer oorspronkelijke hoenderrassen. Stelt weinig eisen aan voer en schuilt voor roofdieren. Drentse hoenders vliegen met gemak in de boom.

blaarkop en MRIJ vrijwel verdwenen. Dit is mede mogelijk gemaakt door het gebruik van kunstmest en de import van granen voor krachtvoer. Dierlijke productie werd losgekoppeld van de ecologie. De kruidenrijke graslanden en houtwallen van weleer zijn vervangen door monoculturen van Engels raaigras en snijmais. Deze vorm van verhoging van productie-efficiëntie heeft geleid tot verlies van waardevolle genetische variatie en biodiverse ecosystemen.

Weg is weg

Veel variatie van rassen van een diersoort, maar ook de aanwezigheid van variatie van groepen individuen binnen een ras, maken het mogelijk om dieren te selecteren met eigenschappen die geschikt zijn voor veranderde omstandigheden. Denk aan de klimaatverandering of de transitie naar een extensiever landbouwsysteem. Genetische varianten die zijn verdwenen zijn voorgoed weg. Het behoud van een grote pool verschillende genen geeft ons de mogelijkheid om in de toekomst snel te kunnen schakelen en ons zo aan te passen aan een veranderende wereld. We moeten dus inzetten op het behoud van alle biodiversiteit die er bestaat. Niemand kan voorspellen wat we nog nodig hebben in de toekomst en daarom moeten we zorgen dat we niets meer verliezen.

Fokkers zijn schatbewaarders

De Nederlandse regering heeft zich verbonden aan verschillende internationale verdragen die het behoud van de wereldwijde biodiversiteit moet garanderen. Ook in de EU-regelgeving is er aandacht voor behoud van de zeldzame rassen. De Food and Agriculture Organization (FAO) ondersteunt en stuurt via het Global Plan of Action for Animal Genetic Resources de nationale overheden wat betreft dierlijke diversiteit. Het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN), onderdeel van Wageningen University & Research, beheert de genenbank en ondersteunt de nationale fokkerij-organisaties bij het populatiebeheer. De SZH heeft in deze een spilfunctie. Ze ondersteunt fokverenigingen van de zeldzame rassen in organisatie, stamboekbeheer, praktisch gebruik van de rassen en zichtbaarheid. De fokkers van de rasverenigingen zijn

de schatbewaarders van dit stuk agrobiodiversiteit. Zij vormen de basis van het behoud. Ook richting overheid en politiek komt de SZH op voor het belang deze fokkers en hun rassen. Het is nodig om beleidsmakers bij de les te houden bij de uitvoering van verdragen en aangegane verplichtingen. Behoud van agrobiodiversiteit is een maatschappelijke verplichting en essentieel voor een duurzame voedselproductie in een duurzaam ecosysteem. ■

De MRIJ is goed aangepast aan de omgeving van het rivierengebied.

Rassen

Varkens

Van oudsher komen varkens al voor op de Nederlandse boerderij. Ze aten de etensresten van de mens op en zorgden voor een goede portie vlees in de winter. Rondscharrelend zochten zij zelf hun maaltijden bij elkaar en waren zo makkelijk te houden. In het begin van de negentiende eeuw waren er nog twee typen varkens over, een klein steilorig varken en een groot varken met grote loboren. De introductie van buitenlandse, hoogproductieve vleesvarkens na 1950 zorgde bijna voor het volledig verdwijnen van de oorspronkelijke rassen. De wens van consumenten om steeds magerder vlees te eten was één van de oorzaken dat de oud-Nederlandse rassen steeds zeldzamer werden. Toch zie je weer een opkomst van de vraag naar vlees met meer vet vanwege de rijkere smaak. Het hobbymatig houden van varkens is de laatste jaren in populariteit gestegen. Je vindt de oude rassen voornamelijk op zorgboerderijen, kinderboerderijen en multifunctionele boerenbedrijven. Het wroeten heeft een positief effect op de biodiversiteit, doordat er ruimte ontstaat voor nieuwe jonge plantensoorten. De Bonte Bentheimer wordt zelfs ingezet in de strijd tegen de Japanse Duizendknoop.

Bonte Bentheimer

De Bonte Bentheimer komt voort uit het zogenaamde Marschschwein. Typerend is het onregelmatige patroon van zwarte vlekken en de grote loboren. Het is een vriendelijk varken. Een langzame groei en structuurrijk voedsel zorgen voor licht gemarmerd vlees van hoge kwaliteit. Ze worden steeds vaker ingezet voor natuurbeheer of bij de bestrijding van Japanse duizendknoop.

Status: **Kritiek**

Trend: Dalend

Nederlands landvarken

Het Nederlands landvarken ontstond in de jaren dertig uit een kruising van het Deense landvarken en het veredelde Duitse landvarken. Het meest typerende kenmerk zijn de grote hangende oren. Het is een intelligent en vriendelijk dier, dat goed ingezet kan worden op zorgboerderij of kinderboerderij. De zeugen zijn zeer vruchtbaar en hebben uitstekende moedereigenschappen.

Status: **Kritiek**

Trend: Dalend